

Пути возрождения Зайсаната в Кош-Агачском районе

В Республике Алтай широко известен Зайсанат алтайцев, совет родовых глав, сформированный в конце 1980 начале 1990-х гг., когда на постсоветском пространстве началось национально-культурное возрождение. Периодически на страницах республиканских газет, в передачах местного радио и телевидения, на сайтах Интернета освещаются события, в которых принимают участие современные зайсаны. В отечественной этнологической литературе этнические организации и движения, выступающие от имени коренного населения, рассматриваются как результат «этнической мобилизации»

Зайсанат в Кош-Агачском районе функционирует с 1994 года. Первым ака-зайсаном теленгитов Кош-Агачского района был избран Ерленбаев Михаил Алтаевич (из рода сагал). С 1997 года ака-зайсаном был избран Карулов Бинолдо Уятович (кыпчак). Бинолдо Уятович исполнял обязанности ака-зайсана два созыва, т.е. до 2003 года.

Протокол от 25.06.2002 г. (из архива)

Кош-Агааш аймактагы алтай албатынын III- чи Курултайынын jöби.

Алтай калыктын бүгүңги айалгазын аjarуга алып, аймактын III- чи Курултайы jöптöп туру.

1. Албатынын эмдиги социально-экономический айалгазын уур-күч айалгада деп темдектеер.

2. Отчетный öйдин туркунына бүдүрөөчи күрөөни ле ака-jайзаннын ижин орто кеминде деп темдектеер.

3. Социально-экономический jадын-jүрүмнин тöзөлгөзи болгон мал-ашты, jердин ижине аjarу эдип, ар-бүткеннин байлыктарын чебер тузаланзын. Jер-биске келер öйгө ижемji берип турган байлыгыбыс. Онын учун jер садарын jаратпай турубус.

4. Jурт jерлерде частный собственностько, мал-ашты öскүрерине ле фермерский хозяйството, тангынан бойлорынын хозяйстволорын тöзөрине jaан аjarу эделиктер.

5. Jурттарда кичинек аргаданыштын ла фермерлердин хозяйстволорын ла СПК-га тайанып, jер-бойын сырьёзынан: тук-ноокыдан, тереден, агаштын эдимдеринен эдип чыгаратан производстволор тöзөөр. Экономиканын өзүмине жарамыкту айалгалар тöзөөр лө онын jedимдү иштерине ончо jанынан болужып быжулазын деп, аймактын ла Республиканын башкарузынан сураар.

6. Jурт jерде тангынан ла фермердин хозяйствотозын тöзөөргө турган улустарга бастыра jанынан документально бичик эдерине, jурт ээле комитеттин jaаны Захариев К.С. ле онын болушчылары улусты juуп,

семинар өткүрүп, документтеринин образецтерин иле жерге тургузып, кажы ла журт Советте кижиси аярар жерде болзын деп некеер керек.

7. Бийик үредүлү заведениелердин үредүзине целевой направление берерин, целевой программаларга тайанып кажы ла школдын директор ла журттарда Глава администрацияларына молжоор керек.

8. Алтай тилди школдорго ло балдардын садиктерине керектү бичиктерин жеткилинче кепке базып чыгарарына, келер жылдын бюджетине саларына Алтай республиканын правительствозына ла Эл-Курултайдын экономика ла финансово-бюджетный комитеттин жааны В.К. Сабинге баишанактар.

9. Алтай тилдин өзүмине жаан учурлу Алтай республикада жаткан алтайлардын алтай тилинин статусын бийиктедерге Горно-Алтайский Государственный университетте алтай тилдин кафедрасын ачсын деп, Алтай республиканын жаанына М.И. Лапшин ла Эл-Курултайдын жааныны И.Е. Яимовко баишанактар.

10. Культура ла спорттын ижин оног ары жарандырар. Олордын ижин бийик кеминде уландырага келер жылда бюджетке акча салдырзын деп, аймактын администрациязынын жаанына Джаткамбаев А.Ж. баишанар.

11. Улустын су-кадыгын, социальный болуштар аайынча элбек программала тузаланып иштеер. Кажы ла журттарда эм садар аптекалар ачып, ого иштейтен кадрларды белетезин, наркологический кабинет ачар ла ол эмезе бир канча өйлөргө келип, иш өткүрүп турзын деп, районнын баш врачына Тинибаева О.В. ла аймактын администрациязынын жаанына А.Ж. Джаткамбаевке баишанактар.

12. Алтай телениттердин төс жери. Курултайдын төргизиле кожо алтай чүм-жандарды, озогыдан бери байланган, тузаланган, эдим-тудумдарын эдерине: ус колду улустын ижин бириктирип кееркеткен жараиш кепкийимдерин, агаишан эткен сувенирин, терененг эткен – ээр-үйген, токум, камчылар, кижен, тужак; Кийис айыл: канат, карачкы ол эмезе чангырак, айылдын ич-бүдүмин кееркеткен алтай орнаменттер эдип жарандырган иштерди орныктырзын.

13. Аракыдаш, уурданыш ла оног до өскө каршулу керектер эдериле тартыжарын текши албатынын туура салбас кереги деп чоттор.

14. Аймактын Соедининг ле журт Советтин депутаттары бойларынын жуундарына аракыла тартыжарына журттагы садучылар садунын ээжизин бузып турган ла төлүгө садыжатан жанынан ла оромло эзирик жүрген улусла, айыл-журтына, журттын сүр-кеберин бузып жүрген улусла тартыжарына Жасактар чыгарып берзин деп сураар.

15. Кажы ла журттан Горно-Алтай калада жадып турган алтай-теленит интеллигенттер бойларынын землячествозынын биригүзин төзөзин. Олор

бойлорынын программаларын тургуссын. Чыккан-өскөн кичү төрөл журтынын албатызы ачу ашка бастырып турарда, журтагы жерлешилериле иш жүргүссин, жартамалду иштериле болужын жетирзин деп некеер.

16. Алтай-теленит билимчилер бистинг аймактын кажсы ла журттын жанжыгып жандаган жандарын бир аай эдин бичип иштензин, качан бир тужында энг ле жүрүмге жуук келижип турганын талдап алар ой келер деп, иженер керек.

17. 2002 жылдын тоо алыжсына бис кемдер деп бичидип аларыс? Теленит албаты Россиянын ичинде ас тоолу албаты деп Указ чыкканынан улам, кажсы ла кижжи бойы билип бичидип алзын алтай, эмезе теленит деп.

18. Аймактын башчызы ла Советтинг председателин бир жылдын туркунына кажсы ла журт Советтердинг сельский сходторына социально-экономический айалга жанынан суракла туружып туратан болзын.

19. Районный главага база ла катап башианактар. Эмдиги ойдө журт жерде алтай, казах улустын су-кадыгына жаан болуш берип турган учурлу жаан аржандарга Жунмалу ла Бугузунга кижжи жадар туралар, нар ла печке туттуртып берзин деп.

20. Экинчи Курултайдын жөптөрүн жүрүмде бүтпегендерин кайра көрүп тuzаланар, темдектезе 12,16,17,18,20,23,24,25,26,27,28 тизимдерин контрольдон айрыбас. 3-чи Курултайдын отчетный ойлөрдинг туркунына бүдүргенче бүдүрөөчи күрөө тuzаланзын деп молжоор.

21. Мүргүл жан Эре-Чуйда жебреен чактардан бери айга-күнге, Алтай жерине, аржан сууларына ла ажу тайгаларына, Курайдын чөл бажы ла Эре-Чуйдын үүле таитарын чеберлеп, Чагаа-Байрам тужында сан салып жандаган жангысты улалтып баралыктар.

22. Алтай албатынын сок жангыс С.С.Суразаковтын адыла аданган научно-исследовательский институтуна, Алтай Республиканын башчызын ажаруга алзын, институттын өрө өзүмине болуш жетирзин деп сураар.

23. Сайлугемнинг заповеднигин ачары жанынан районный Советтинг сессиязынан сураар, шиндеп көрөлө, кандый жөн алар каруузын берзин деп.

24. Улаган ла Кош-Агаштын администрациязынан сураар: Алтай республиканын Башкаруузынан ла Алтай республиканын Госжууны Эл-Курултайдын Президиумынан, Советтинг Комитедин оито орныктырзын, башчызына алдындагы иштеген Малчинов Н.М. тургуссын деп.

25. Аймактын администрациязынын жааны А.Ж. Джаткамбаевтен сураар: Ас тоолу албатынынг специалистин оитодон орныктырзын, ого юрист кижжи алзын деп.

26. Алтай Республиканын Госјуунына Эл-Курултайга, албатынын өрө өзөрүн ајаруга алып «Мать-героиня» деп ат адаарын ла кайралдар берерин ойто орныктырзын деп сураар.

Кош-Агаш аймактын Ака-жайзангы

Б.У. Карулов.

Протокол от 25 февраля 2004 г.

Эре-Чуйдын алтайларынын IV Курултайынын өдөтөн аайы.

1. Ака –зайсанын ижинин турултазы (Б.У. Карулов) – 45 мин.
2. «Јерим менин байлыгым» (Јерле колбулу сурак) Р.М. Тадыров -«Эре-Чуй» ассоциациянын башчызы – 15 мин.
3. «Санаа – јангыс, салым – јангыс» (Јанг ла колбулу сурак) К.А. Бидинов - Көкөрү јурттын орто үредүлик школынын үредүчизи , К.М. Самтакова - Теленгит-Сортогой јурттын орто үредүлик школынын үредүчизи – 30 мин.
4. Мүргүүл керегинде сурак. Олчонов Ф.Э.
5. Теленгиттердин ас тоолу албатынын тоозына кирери (О вхождении теленгитов в состав малочисленных народов)
6. Ака-жайзанды тудары (Выбор Ака-зайсана)
7. Текши сурактар (Оргвопросы)

С 2004 года февраля месяца на отчетно-выборном собрании Курултая алтайского народа Кош-Агачского района был избран новый ака-зайсан Саблаков Владимир Исакович. Создание и идея открытия культового места «Тагыл» в урочище «Сары јалан» недалеко с. Ортолык была Саблакова В.И.

В этот раз Ака-зайсан не доработал до оканчания созыва, его переизбрали. Так, с 2006 – 2007 году Ака-зайсаном был избран Очурдяпов Сергей Николаевич. Уроженец с. Кош-Агач.

Протокол от 4 октября 2006 г.

Көкөрү јуртта өткөн Кош-Агаш аймактын теленгиттеринин V Курултайынын өткүрилетен аайы:

Шүүжилер сурактар:

1. Теленгиттердин социально-экономикалык айалгазы. «Кош-Агаш аймак» муниципал төзөлмөнүн башчызынын баштапкы ордынчызы - С.Т. Майхиев;
2. Кош-Агаш аймактын теленгиттеринин Курултайынын Уставынын үлекерин јөптөөри;
3. Аймак башчы тудары;
4. Аймак республиканын Эл-Курултайына талдаштар керегинде. Кандидаттарга сөс;

4. Јердинг сурагы.

Протокол от 19 января 2007 г.

Эре-Чуйдын алтай калыгынын VI Курултайы

На повестке дня:

- 1. Отчет работы Ака-зайсана Очурдяпова С.Н.*
- 2. Выступление Н.Н. Малчинова, председателя Ассоциации теленгитов Улагана и Кош-Агача.*
- 4. Отчет о проделанной работе Теленгитского центра культуры Л. Талкыбаевой.*
- 5. Выбор Ака-зайсана*
- 6. Оргвопросы*

Эре-Чуйдын теленгиттеринин VI Курултайынын јоби

- 1. Теленгиттердин Курултайынын Уставынын үлекерин тѳзѳлгѳгѳ алып, бир айдын туркунына газет ажыра јарлап, тјүзедјүлер эдип, Тѳс Тѳргѳѳ јууйла, јѳптѳѳр.*
- 2. Алтай калыктын байлу јерлеринде тургускан кресттердин аайына чыксын деп баиштану эдер.*
- 3. Кош-Агаш аймакты «теленгиттердин јанжыккан ар-бјүткендик јери» деп јарлаары керегинде документер белетеп, Курултайдын адынан баиштану эдер.*

С 2007-2012 гг. обязанности Ака-зайсана теленгитов Кош-Агачского района исполнял Едешов Андрей Владимирович, уроженец с. Курай.

В 2009 году 11 апреля прошел VII Курултай алтайского народа Кош-Агачского района.

Отчет о проделанной работе Ака-зайсана Едешова А.В.

1. Совместно с Улаганским районом провели собрание по обычаям и традициям алтайского народа.
2. Ака-зайсан совместно с Тѳс Тѳргѳѳ инициировали встречу с Ю.В. Антарадоновым по вопросам социально-экономического характера жителей Кош-Агачского района.
3. Прошли сходы в с. Мухор-Тархата, Теленгит-Сортогой, Чаган-Узун, Белтир, Кокоря, Курай по вопросам сектантов евангелистов. Обсуждались разъяснительные, рекомендательные, познавательные работы.
4. Активное участие приняли Ака-зайсан Едешов А.В., Саблаков В.И., председатель общин и Ассоциации коренных малочисленных народов

Тадыров Р.М. на этно-экологическом экспертизе Фонда Вернадского по проведению газопровода через Зону покоя Укок.

5. Члены Төс Төргөө и Ака-зайсан приняли активное участие на Республиканском V Курултае алтайского народа Республики Алтай.

6. Ака-зайсан провел Курултай в с. Күркүре, в урочище Аркыт с. Джазатор.

7. Ака-зайсан выступил членом общественного Совета народного образования Кош-Агачского района в с. Курай, где в школе провел беседу на тему «Этновоспитание».

8. В течение двух лет ставился вопрос по поводу названия горных вершин Кош-Агачского района именем «Газпром», «Александр Веретено». По данному вопросу Төс Төргө, Ака-зайсан, Совет районных депутатов Кош-Агачского района дали отказ.

В июне месяце 2012 года прошло отчетно-выборное собрание, Ака-зайсан Едешов А.В. отчитался перед Курултаем.

С 2012 – 2015 гг. Ака-зайсаном алтайского народа Кош-Агачского района стал Тадыров Роман Михайлович, уроженец с. Белтир.

С 2016-2019 гг. Ака-зайсаном алтайского народа в Кош-Агачском районе становится Князев Урмат Алексеевич, уроженец с. Курай, из рода алмат.

23 января прошло первое заседания Курултая. Были избраны члены Төс Төргөө от каждого сельского поселения по одному человеку.

Члены Төс Төргөө:

1. Алмадаков Е.А. Кызыл-Таш
2. Едешов А.В. Курай
3. Метреев С.А. Чаган-Узун
4. Попошев Ю.К. Ортолык
5. Кордоев А.П. Теленит-Сортогой
6. Ялбаков Ы.К. Ташанта
7. Таханов Л.У. Белтир
8. Сурунов В.А. Эне Белтир
9. Тадыев Ж.К. Кош-Агач
10. Суразов В.А. Кош-Агач
11. Челтуев М.Г. Кош-Агач
12. Майхиев В.Б. Кокоря
13. Талкыбаев А.М. Мухор-Тархата
14. Параева Д.Ю.
15. Талкыбаева Л.Я.

Обсуждались и решались злободневные вопросы теленгитов района:

- совместно с представителями русскоязычного и казахского народов, за «круглым столом» решались вопросы о расширении территории Сайлугемского парка. Проводились совместные Курултай народов проживающих в Кош-Агачском районе. Приглашались для широкого освещения региональные СМИ, такие как издания «Алтайдын Чолмоны», «Звезда Алтая», «Листок», «Постскриптум», присутствовали делегаты из с. Беяши, Онгудайского и Усть-Канского районов. По итогам Курултая вопрос о расширении Сайлугемского парка был приостановлен Указом Главы Республики Алтай А.В.Бердниковым.

С 2019 г. по настоящее время Ака-зайсаном теленгитов Кош-Агачского района является Сурунов Василий Арбынович, житель села Бельтир, из рода кобок.

Членами Төс Төргөө являются:

1. Малчинова О.Б. Кызыл-Таш
2. Алмадаков Е.А. Кызыл-Таш
2. Саблаков К.И. Эне Белтир
3. Якинов А.П. Теленит-Сортогой
4. Попошев Ю.К. Ортолык
5. Кордоев А.П. Теленит-Сортогой
6. Кудачинов С.Б. Ташанта
7. Таханов Л.У. Белтир
8. Сурунов В.А. Эне Белтир
90. Тадыев А.П.. Кош-Агач
10. Майхиев В.К. Кош-Агач
11. Енчинов А.В. Кош-Агач
12. Майхиев В.Б. Кокоря
13. Талкыбаева С.Б. Мухор-Тархата
14. Параева Д.Ю.
15. Талкыбаева Л.Я.

Курултай и Төс Төргөө алтайского народа руководствуется Уставом территориальной общины коренного малочисленного народа теленгитов Республики Алтай «Эрјинелү Эре-Чуй» (Сокровенный Эре-Чуй) утвержденного Минюстом от 5 декабря 2019 г.